

«ЭТОТ ДЕНЬ МЫ ПРИБЛИЖАЛИ, КАК МОГЛИ...»

Рецензія на книгу «Жаркевич М. Ф. Я вернусь к тебе, любимая...
(Письма с фронта. 1942–1945 гг. Из личного архива семьи Жаркевичей) /
Вступ. статья, комментарии, составитель Н. М. Жаркевич. – Нежин: Издатель
ЧП Лысенко Н. М., 2021. – 228 с.»

Григорій Казьмирчук, Олена Костенко, Марія Казьмирчук

«THIS DAY WE BROUGHT AS CLOSE AS WE COULD...»

Review of the book «Zharkevich M.F. I will return to you, beloved ... (Letters from the front. 1942–1945. From the personal archive of the Zharkevich family) / introductory article, comments, compiled by N. M. Zharkevich. – Nizhyn: Publisher by PE Lysenko N. M., 2021. – 228 p.»

Grygorii Kazmyrchuk, Olena Kostenko, Mariia Kazmyrchuk

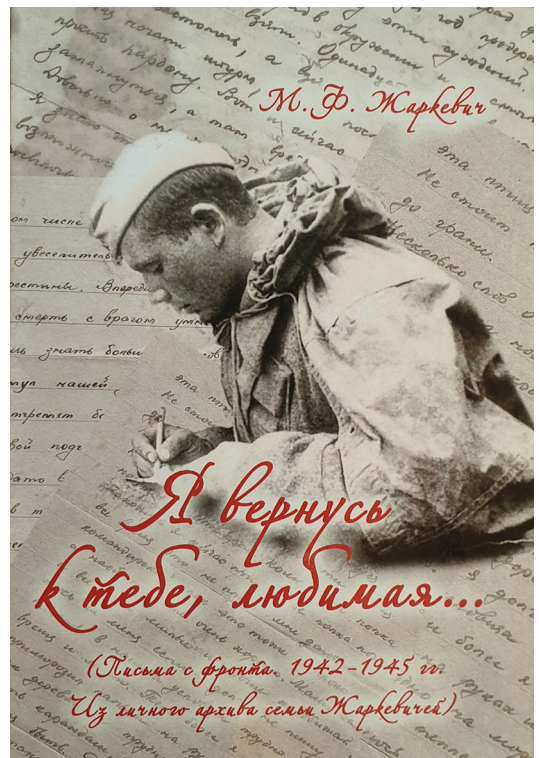
Authors reviewed the book «Zharkevich M. F. I will return to you, beloved ... (Letters from the front. 1942–1945. From the personal archive of the Zharkevich family)». The book contains letters of a participant of the Second World War M. F. Zharkevich from the Zharkevich family archive. This letters published for the first time and have a wide thematic range. Eyes of an ordinary participant shown The Second World War – the most dramatic event of the 20th century. Life of the front and the rear, impressions of the many-cleaned battles and information about peaceful life were shown very realistic. Thus this book contains important historical sources. It will be of interest not only to historians, but also to the general reader.

Keywords: the Second World War, letters, the front, the rear, 1942–1945.

Нещодавно в нашому науково-громадському житті відбулася подія, яка заслуговує на увагу. Ніжинське видавництво «ЧП Лисенко Н. М.» видрукувало книгу фронтових листів гвардії лейтенанта Михайла Федоровича Жаркевича, які він протягом трьох років (1942–1945) писав своїй дружині.

Загальновідомо, що сьогодні в Україні існує велика література, в тому числі й епістолярна, присвячена Другій світовій війні. І в цьому сенсі рецензована книга є ще одним свідченням, якою ціною дісталася нам перемога. Але безумовно, пізнавальний інтерес і значення нової книги полягає не тільки в цьому. Листи М. Ф. Жаркевича вражають своїм і тематичним, і хронологічним діапазоном. Пекуча ностальгія за рідною домівкою, піклування і турботи про долю сім'ї, евакуйованої з теплої, сонячної України на далекий і холодний Урал, органічно переплітаються з турботами про долю країни. Але найважливіша особливість рецензованої книги пов'язана в першу чергу з тими миттєвими емоціями і почуттями, які викликали у їх автора ті події й епізоди, учасником і свідком яких йому довелося бути.

Він болісно переживає важкі поразки Червоної Армії в перші дні і місяці війни: «Последние дни настроение плохое. Ну, и понятно, в связи с чем. Вот все эти дни, когда разворачивались бои в районе Воронежа, а потом сдача Ворошиловграда, действует угнетающе... Сегодня стало легче, когда я прочел

в газеті о том, что в районе Воронежа инициатива снова перешла в руки советских войск» (23.VII.1942). Він переймається долею молодих солдатів, яким довелося взяти до рук зброю й передчасно подорослішати: «Я ... видел, как шли в бой, и как дрались, и как умирали на поле брани ребята, мужчины 25 и 26 годов рождения. По внешнему виду – это мальчишки, а по тому, что они пережили и видели – старики, они за короткое время научились смотреть смерти прямо в глаза» (28.XI.1943). Але коли ситуація докорінно змінюється, і Червона Армія впевнено пішла вперед на Захід, він не може приховати своєї радості і пишається своєю причетністю до визволення батьківщини від ворожої навали: «... Я горжусь тем, что я воюю [в] Красной Армии, я горжусь тем, что мне удалось выйти победителем из всех боев, которые мы вели в тяжелые для нас времена. Сейчас у нас выросли крылья. Мы сейчас наступаем, и это хорошо и радостно. ... а если что-нибудь случится со мной, ты и Сережке расскажи об этих днях радости побед Красной Армии. ...» (3.VII.1944); «Я рад, что я был в числе тех, которые штурмовали твердыню Восточной Пруссии – Кенигсберг. Ну, дали мы ему!» (14.IV.1945). І це не пусте бохвальство. Автор листів три роки воював на передовій, і йому не раз довелося заглядати в очі смерті. Згадати хоча б його нечисленні, досить лаконічні розповіді про ті бої, у яких він брав участь. Ось лише деякі приклади: «Я ... буду вспоминать ... как семь раз на протяжении двух дней пресловутый Матвеев Курган (сьогодні – районний центр Ростовської області) переходил из рук в руки, как шесть раз мы входили в него как победители и шесть раз уходили, стиснув зубы, для того, чтобы прийти седьмой раз и больше не оставлять его» (16.XI.1943). Або: «Та тишина, о которой я тебе писал, сменилась адом. Три дня ожесточенных боев. Три напряженных дня, три бессонных ночи. На нашем участке за это время подбили более 200 танков противника» (19.VIII.1944).

Уродженець України, він палко мріяв її визволити від фашистської навали. Згадки про це неодноразово зустрічаються в його листах: «Мы воюем по-прежнему и с боями продвигаемся вперед. Еще немного и мы выступим на освобождение Украины, также как и многие из частей Красной Армии это уже делают» (19.II.1943); «Я жду со дня на день освобождения Марганца» (28.XI.1943); «Я сейчас радуюсь успехам наших войск, уже свободен Днепропетровск и целый ряд районов нашей области ... и скоро-скоро радио сообщит нам одновременно ... радостную весть об освобождении и Марганца, и Никополя, а вместе – и нашей квартиры» (30. XI.1943).

Але звільняти Україну від німецьких загарбників йому не довелося. Він визволяв Крим, Білорусію, Литву, Східну Пруссію. За визволення Криму і Литви нагороджений двома орденами Червоної Зірки.

Але війна – це не тільки криваві битви і гуркіт гармат. Війна – це ще і важкий, малокомфортний повсякденний побут, який не завжди потрапляв у стрічки документальних хронік та на шпальти газет. Тим більш цікаво дізнатися про нього не з офіційних джерел, а побачити очима рядового учасника війни. Зазвичай Михайло Федорович згадує про реалії солдатського життя між боями не так уже й часто. Але всі вони різноманітні як за змістом, так і за емоційним забарвленням. Одні – мають суто інформаційний характер («После довольно большого перерыва нас стали кормить хорошо. Например, утром суп гречневый, в обед суп с мясом и каша, а вечером суп пшеничный... Сегодня нам прибавили хлеба и дают по 800 гр. а раньше давали по 650». – 11.VI.1942). Другі позначені доброзичливим солдатським гумором («Время измеряю от завтрака до обеда, от обеда до ужина. Вернее, у нас так выражаются. Утром завтрак, масло и сахар дают, поэтому говорят: «Ну, до масла осталось 7 часов». В обед – компот. Говорят: «До компота примерно два, три или еще пять часов». Ужин ничем не знаменателен, и его принимаем как необходимость, а после снова ожидаем завтрака». – 1.XI.1942). Треті пройняті легким сумом («Пускай уже я ... готовлюсь и эту зиму провести в окопах и уже из опыта знаю, сколько приятных моментов сулит эта пора года, начиная от мокрой до последней нитки одежды и постоянного почавкивания в сапогах до промерзания одежды к стенкам окопа...». – 1.IX.1944). Інші вражають бурхливим захопленням своїм комфортом, що несподівано випав на солдатську долю майже в останні дні війни у покинутому німцями будинку, де після штурму Кенігсбергу розмістилася частина, у якій служив Михайло Федорович («Вот уже два дня, как я сплю ... раздевшись до белья... Даже вот забыл: электричество! Ты, понимаешь, за всю войну впервые электрический свет!». – 26.IV.1945). Але цей комфорт різко відтіняє ті реальні умови, у яких три роки довелося жити автору листів і не тільки йому. Та в ім'я перемоги Михайло Федорович, як і всі його товариші по зброї, згодний був терпіти всі негаразди окопного побуту (див.: 1.IX.1944).

З давніх-давен відоме римське прислів'я: коли гримлять гармати, музи мовчать. Але фронтові листи М. Ф. Жаркевича переконливо заперечують твердження, солідаризуючись зі сло-

вами відомої пісні В. Лебедєва-Кумача та А. Лепіна «После боя сердце просит музыки вдвойне...». Але автор листів, що йому довелося три роки воювати на передовій, в умовах, коли, за його власними словами, «душа черствела» і не можна було обійтися «без мата» (29.IX.1944), зумів зберегти в собі все людяне. Учитель за фахом, він часто згадує школу, де працював до війни, своїх учнів, педагогічний колектив: «Сегодня 31 августа. Этот день у нас, учителей, связан с началом нового учебного года. И вот я сейчас вспоминаю, как мы готовились к учебному году в <19>40 году. Были сложены уже все планы, составлено расписание, подготовлены первые уроки. Чувствовался какой-то особый подъем, и ощущалась особая радость от встречи с ребятами, которые за лето выросли, изменились. Я сейчас оторван от всего этого, и поэтому какая-то щемящая тоска от всех этих воспоминаний рождается в сердце» (31.VIII.1942). У своїх листах він цитує рядки Т. Г. Шевченка і О. С. Пушкіна, згадує твори В. Г. Короленка, Л. М. Толстого, Г. Сенкевича. Він мріє після війни насолодитися музикою Ф. Шопена. В його пам'яті нерідко спливають живописні полотна К. Брюллова та І. Левітана: «Осень у нас уже... Дыханьем этой любительницы ярких красок разукрашены березы. Стоят, постепенно роняя на землю свой безукоризненно красивый наряд. Вот, и справа, и слева расстилаются пейзажи, достойные кисти самого Левитана» (14.IX.1944). Він не втратив здатності насолоджуватися природою, заслухуватися співом солов'їв: «У нас зацвели белые акации, стоят, словно облитые молоком, аромат чудесный, зелень кругом, мирно жужжат пчелы... совершенно не верится, что этот мирный покой – фальшивый, что каждую минуту может начаться концерт (тобто бій)...

...Ночью, а они у нас сейчас прекрасные, можно чувствовать себя свободней, можно ходить и не обнаружить себя. Да, ночи у нас прекрасные, лунные, майские. Ты знаешь, что соловьи совершенно не боятся войны, выстрелов, разрывов. И по ночам я с удовольствием слушаю их трели. Помнишь, как они у нас в плавнях пели?» (18.V.1943).

Народжений у селі, син сільського учителя й сам учитель, він як власний біль сприймав понівечену, сплюндровану бомбами і снарядами землю, але він завжди вірив, що роботящі руки його співвітчизників після війни повернуть цю землю до життя і вона віддячить їм багатим врожаєм: «Я себе представляю то время, когда война будет тоже не настоящим, а бывшим... Это место (Матвеев Курган) многие будут помнить и тогда, когда перепаханы будут шрамы на высотах, сделанные снарядами и минами, а земля, обильно политая кровью и удобренная костями, будет гордиться тяжелым колосом пшеницы или ржи спеющего урожая».

Невід'ємною складовою рецензованої книги «Я вернусь к тебе, любимая...» є доданий до вміщених у ній фронтових листів коментар, який органічно вводить приватне листування до великої Історії, свідком якої і творцем якої був рядовий воїн. Окрім родинних подробиць і топонімічних екскурсів, він містить також ґрунтовні історичні довідки, зміст яких пов'язаний із подіями країни та світу, що тим чи іншим чином мали вплив на життя автора листів та його сучасників: це відомості про утворення антигітлерівської коаліції і відкриття Другого фронту, про переведення на воєнні рейки промисловості та сільського господарства, про зміни в навчальних планах середньої школи. В цьому переліку можна також згадати й про інше: що таке ленд-ліз; як здійснювалося матеріальне та грошове забезпечення військових, що перебували в діючій армії, та їхніх родин у тилу; яких правил мали дотримуватися солдати та офіцери, що воювали в Західній Європі, щоб надіслати додому рідним поштовий пакунок; як відбувалася в 1945 році демобілізація армії тощо.

Цілком природно, що в коментарі до листів, які писалися на фронті, центральне місце посідає інформація про бойові дії. Із неї можна дізнатися, коли і протягом якого часу відбувалася та чи інша операція, хто був її розробником, яку мету вона ставила перед учасниками бойових дій, які фронти були задіяні в її реалізації, які перешкоди виникали в процесі її виконання і які заходи сприяли її успішному завершенню. Безперечно, значна частина відомостей про війну і життя в тилу була добре відома більшості сучасників тих років. На жаль, сьогодні, коли переважна частина фронтовиків пішла з життя, їх пам'ятають здебільшого фахові спеціалісти, і тому про них варто нагадати не тільки сьогоднішнім, а й прийдешніми поколінням.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, ще раз зазначимо: книга фронтових листів М. Ф. Жаркевича «Я вернусь к тебе, любимая...» (Ніжин, 2021) є важливим історичним документом і може бути цікавою й корисною як для масового читача, так і для фахових спеціалістів: учителів, студентів, науковців.

«ЭТОТ ДЕНЬ МЫ ПРИБЛИЖАЛИ, КАК МОГЛИ...»

Рецензія на книгу «Жаркевич М. Ф. Я вернусь к тебе, любимая... (Письма с фронта. 1942–1945 гг. Из личного архива семьи Жаркевичей)» / Вступ. статья, комментарии, составитель Н. М. Жаркевич. – Нежин: Издатель ЧП Лысенко Н. М., 2021. – 228 с.»

Авторами прорецензовано книгу «Жаркевич М. Ф. Я вернусь к тебе, любимая... (Письма с фронта. 1942–1945 гг. Из личного архива семьи Жаркевичей)». Книга містить листи М. Ф. Жаркевича – учасника Другої світової війни з архіву родини Жаркевичів. Ці листи, опубліковані вперше, мають широкий тематичний діапазон. У них показано Другу світову війну крізь призму бачення звичайного учасника найдраматичнішої події XX століття. Дуже реалістично були показані події на фронті та у тилу, враження від багатьох запеклих боїв та надано інформацію про мирне життя. Тому ця книга містить важливі історичні джерела. Вона буде цікавою не лише історикам, а й широкому колу читачів.

Ключові слова: Друга світова війна, листи, фронт, тил, 1942–1945 роки.

Grygorii Kazmyrchuk, Dr. Hab., Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Григорій Казьмирчук, доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0773-9484>

Olena Kostenko, PhD of Philological Sciences, Leading Bibliographer of the Gogol Center for Nizhyn Mykola Gogol State University.

Олена, Костенко кандидат філологічних наук, провідний бібліограф Гоголезнавчого центру Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Mariia Kazmyrchuk, Dr.Hab., Associate professor of Department of Ethnology and Local History of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Марія Казьмирчук, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри етнології та краєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8877-4489>

Received: 13.08.2021

Advance Access Published: October, 2021